

TEYMUR ASGEROV
AMEA İqtisadiyyat İnstitutu
teymurasgerov@yahoo.com

BİRBAŞA XARICI İNVESTİSIYALARIN İQTISADI ARTIMA TƏSİRİNİN EKONOMETRİK ÜSULLARLA QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Açar sözlər: Birbaşa Xarici İnvestisiyalar (BXİ), Ümum Daxili Məhsul (ÜDM) ARDL kointeqrasiya testi, iqtisadi artım

Key words: Foreign Direct Investment (FDI), Gross Domestic Product (GDP), ARDL cointegration test, economic growth

Ключевые слова: Прямые Иностранные Инвестиции (ПИИ), Валовой Внутренний Продукт (ВВП), ARDL коинтеграционный тест, экономический рост

1. Giriş

Dünyada qloballaşma dalğaları ölkələr arasındakı sərhədləri aradan qaldırmış və ölkələrin dünyaya inteqrasiya etməsini zəruri hala gətirib çıxarmışdır. İnkişaf etməkdə olan ölkələr (İEOÖ) iqtisadi inkişaf mərhələlərində sərmayə çatışmazlığı problemi ilə üz-üzə qalarkən, inkişaf etmiş ölkələr (İEO) bu sahədə daha çox sərmayəni əlində cəmləşdirməsi dünya iqtisadiyyatında sərmayə bölgüsünün bərabər bölünməməsi vəziyyətinə gətirib çıxarmışdır. Qloballaşma proseslərinin dərinləşməsi, iqtisadi və ticarət siyasətlərindəki sərbəstləşmə və dünya ölkələri arasındakı inteqrasiya ölkələr arasında sərmayənin sərbəst hərəkətini gündəmə gətirmiş, xüsusilə, sərmayə çatışmazlığı ilə üzləşən inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün Birbaşa xarici investisiyalar sərmayə çatışmazlığını aradan qaldırmaq üçün zəruri hala çevrilmişdir.

Birbaşa xarici investisiyalar bir ölkədə bir firmanı satın almaq və ya yeni yaradılan bir firmanın maliyyə ehtiyacını qarşılamaq, ya da mövcud bir firmanın maliyyə ehtiyatlarını artırmaq yolu ilə mənşə ölkədə olan firmalar tərəfindən ev sahibi ölkədəki firmalara qoyulan və özü ilə birlikdə texnologiya, idarəetmə metodu və nəzarət səlahiyyətini gətirən investisiyalardır.

Ölkələrin inkişafında və böyüməsində şübhəsiz ki, xarici investisiyaların böyük əhəmiyyəti var. Sərmayə çatışmazlığı olan ölkədə investisiya səviyyəsinin aşağı olması, ölkələrin inkişafına, digər ölkələrlə rəqabət etmə qabiliyyətinə və əhalinin həyat səviyyəsinə və rifahına mənfi təsir göstərir. Buna görə də, investisiya qoyaraq inkişafa nail olmaq üçün yerli yığımın olması vacibdir. Lakin, yığımın yetərli olmaması ölkələrin sərmayəyə olan ehtiyacını ya

borclanma ya da birbaşa xarici investisiyalar cəlb etməklə aradan qaldıra bilirlər. Xüsusilə, İEOÖ-də yerli yığımın az olması və xarici borclanmanın çox olması birbaşa xarici investisiyaların əhəmiyyətini daha da artırır.

Müasir dünya ölkələrinin iqtisadiyyatlarının iqtisadi artımını investisiyalar olmadan təsəvvür etmək mümkün deyildir. Ölkələr və transmilli şirkətlər daha yüksək gəlir əldə etmək üçün vəsaitlərini digər ölkələrin iqtisadiyyatlarına investisiya şəklində yatırır. Bununla da cəmləşdirilmiş sərbəst kapitalın səmərəli istifadəsi ilə eyni zamanda ölkələrin iqtisadi inkişafına da təkan verirlər. Müasir dövrdə dünya ölkələri rəqabətqabiliyyətli təsərrüfat sisteminin yaradılması, mövcud olan strukturun təkmilləşdirilməsi, güclü infrastrukturun yaradılması, kapitalın diversifikasiyası və səmərəli istifadəsi üçün xarici investisiyalardan geniş istifadə edirlər.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkə qanunvericiliyinə zidd olmayan investisiya fəaliyyəti növlərindən biri də xarici investisiyalardır. Ölkələrin mövcud yığımları ilə yatıra biləcəkləri investisiyalar məhdud, yerli qənaətlərin meydana gətirdiyi ehtiyatlar yetərsiz olduğu zaman, lazım olan vəsait ehtiyacını xarici ölkələrdən cəlb olunan kapitallarla qarşılanır [2, s. 69].

Xarici investisiyalar ümumi olaraq bir ölkənin qarşılığını sonradan ödəmək üzrə xarici mənbələrdən əldə etdiyi və iqtisadiyyatın inkişafına təsir edəcəyi maliyyə və ya texniki ehtiyatlar formasında təyin oluna bilər. Xarici investisiyalar bir ölkənin sabit sərmayə stokunun artması, texnologiya və idarəçilik bilgisinin inkişafı, məşğulluğu və rəqabət qabiliyyətinin artırması, tədiyyə balansı açığı azaltması, daxili bazara dinamizm gətirməsi, ixtisaslı kadr və idarəçi açığının aradan qaldırılması istiqamətində ölkə iqtisadiyyatına öz tövhesini verir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin (İEOÖ) iqtisadi artımı və inkişafına müsbət təsirləri olduğu üçün xarici investisiyalara meyilli siyasət yeridirlər. Xarici investisiyalar yalnız yatırıldığı ölkədə deyil, həmçinin investisiyanı qoyan ölkəyə də müxtəlif üstünlüklər təmin edir.

Xarici investisiyalar pul vəsaitləri, qiymətli kağızlar, əmlak hüququ, o cümlədən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı gəlir əldə etmək məqsədilə cəlb edilmiş ölkə ərazisində yerləşdirilən sərbəst maliyyə vəsaitləridir.

Ev sahibi ölkə (host country) – xarici investisiyaların gəldiyi və yerləşdirildiyi ölkədir.

Mənşə ölkə (home country) – xarici investisiyanı qoyan ölkədir.

Beynəlxalq ticarət nəzəriyyəsinin təməli David Rikardonun “Nisbi Üstünlüklər” nəzəriyyəsinə dayanır. Bu nəzəriyyəyə görə bir məhsul hansı ölkədə digərinə nisbətən daha ucuz başa gəlsə, həmin məhsulu o ölkə istehsal etməlidir. Bildiyimiz kimi, İEOÖ-in əksəriyyətində ucuz işçi qüvvəsi, təbii ehtiyatlar, geniş daxili bazar olduğu halda maliyyə ehtiyatları çatışmazlığından dolayı bu ölkələr əllərindəki ehtiyatlardan istifadə edə bilmirlər. Bu baxımdan qeyd olunan ölkələrdə birbaşa xarici investisiyalara çox ehtiyac

vardır. Xarici investorlar isə İEOÖ-in belə nisbi üstünlüklərini dəyərləndirərək, həmin ölkələrə birbaşa investisiyalar qoyurlar. Təbii ki, bu da həmin ölkələrin siyasi, hüquqi, iqtisadi, mədəni və s. şəraitlərindən asılıdır.

Birbaşa xarici investisiyalar iqtisadi artımın bir parçasıdır, ölkənin milli gəlirinin artması iqtisadi artımın davamlılığını təmin edir. Birbaşa xarici investisiyaların artırılması ixracatı artırır, ölkəyə xarici valyuta girişini artırır.

2. Ədəbiyyat xülasəsi

Bugünkü qloballaşan dünyada İEOÖ və keçid dövrü yaşayan ölkələrdə iqtisadi artımı təmin etmək üçün əsas amillərdən biri birbaşa xarici investisiyalardır. Birbaşa xarici investisiyalar İEOÖ-də xarici maliyyələşdirmənin ən böyük mənbəyidir [2, s. 18]. Elə buna görə də, bir çox iqtisadçılar birbaşa xarici investisiyaların iqtisadi artıma təsirinə dair bir sıra fikirlər irəli sürərək araşdırmalar aparmışlar. Bunların içərisindən aşağıda adları çəkilən iqtisadçıları qeyd etmək mümkündür.

Hsiao və Şen 23 İEOÖ-nin iqtisadiyyatlarını təhlil edərək ev sahibi ölkəni ÜDM-si ilə birbaşa xarici investisiyalar arasında qarşılıqlı əlaqə olduğunu təsbit etmişdir. Belə ki, birbaşa xarici investisiyaların 1% artması ÜDM-nin 0,048%, uzun müddətli dövrdə isə 7,54% artımına səbəb olmuşdur. Həmçinin, ÜDM-dəki 1%-lik artımı qısa dövrdə birbaşa xarici investisiyalarda 2,11%, uzun dövrdə isə 34%-lik artımına gətirib çıxarmışdır [10, s. 13-79].

Həmçinin Aljaro və Charlton da bu sahədə apardıqları araşdırmalarında birbaşa xarici investisiyaların iqtisadi artıma müsbət təsiri olduğunu müəyyən etmişdir. Belə ki, onlar 19 sektor üçün 1990-2001-ci illəri əhatə edən OECD ölkələrindəki sektorlardakı məlumatlara əsasən birbaşa xarici investisiyalar ilə iqtisadi artım arasındakı əlaqənin panel veri analizi ilə incələmiş və bu qənaətə gəlmişlərdir [7].

Erçakar və Yılgör İEOÖ arasından seçdikləri 19 ölkənin 1980-2005-ci illəri əhatə edən birbaşa xarici investisiya və ÜDM məlumatlarını uzun dövr üçün əlaqəsini araşdırmışlar. Panel vahid kök testləri ilə gördükləri işlərin də birbaşa xarici investisiyalarla ÜDM arasında əlaqənin sabit olduğu görülmüşdür. Panel kointeqrasiya testi ilə məsələyə baxdıqda isə dayışənlər arasında düz mütənasibliyin olduğunu müəyyən edilmişdir [4].

Azman-saini və lav ve Ahmad isə birbaşa xarici investisiyaların iqtisadi artıma təsirini reqresiya modeli ilə araşdırmışlar. Belə qərar almışlar ki, birbaşa xarici investisiyalar ilə iqtisadi artım arasında düz mütənasiblik əlaqəsi var [9, s. 211-2013].

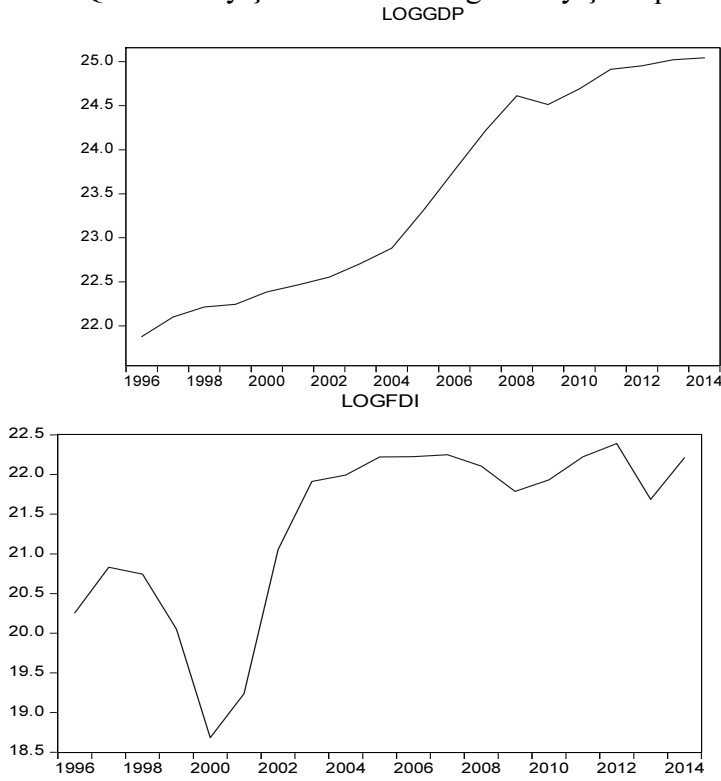
Azərbaycanda isə Mələhət Orucova 2000-2010-cu illəri əhatə edən ekonometrik model qurmuşdur. O öz modelində birbaşa xarici investisiyalara təsir edən dayışənləri istehlak zənbilinin indeksi, neftin dünya bazarındakı

qiyməti və mənfəət vergisi olaraq təyin etmişdir. Göstərmişdir ki, qeyd olunan dəyişənlər birbaşa xarici investisiyaları 77,9% izah edir. Müəllif həmçinin, birbaşa xarici investisiyalar və onun 1 gecikməsinin ÜDM-yə necə təsir etdiyini araşdırmışdır. Araşdırmanın nəticəsinə görə, Azərbaycanda birbaşa xarici investisiyalar ÜDM-ni 98% izah edir [1, s. 86-94].

3. Statistik verilənlər

Bu mərhələdə modelə daxil olan dəyişənlər üzrə statistik məlumatlar toplanaraq, müvafiq ekonometrik metod vasitəsilə reqressiya əmsalları qiymətləndirilmişdir. Qiymətləndirmədə 1996-2014-cü illəri əhatə edən statistik məlumatlar istifadə olunmuşdur. İstifadə edilən statistik məlumatlar Dünya Bankının məlumatlarına əsaslanmışdır. Məlumatlar cari qiymətlərlə dollar şəklində ifadə olunmuş və modelə daxil edilmişdir.

Qrafik 1 dəyişənlərin zamana görə dəyişmə qrafikləri.

Mənbə: “Eviews 9” proqram paketi vasitəsilə aparılmış hesablamaların nəticələri

Qrafiklərdən görüldüyü kimi, ÜDM zamandan aslıdır, yəni zaman keçdikcə ÜDM də də uyğun olaraq bir artım baş vermişdir, 2008-ci ildə isə

bir sınıma baş vermişdir, bunun səbəbi həmin illərdə dünya qlobal maliyyə böhranının başlanmasıdır. Ümumilikdə baxanda ÜDM-nin zamandan bu cür asılı olması onun qeyri stasionar olmasından xəbər verir ki, bu da onun modelə daxil edilə bilməməsi deməkdir, dəyişənlərinin sayının az olması bu cür problemi ortaya çıxarır. Lakin verilənlərə uzun müddətli dövr üçün baxıldıqda zamandan asılı olmadığı, stasionar olduğu məlum olur.

4.Nəzəri çərçivə

Aparılan tədqiqat işinin bu hissəsində birbaşa xarici investisiyaların ÜDM-yə necə təsir etdiyi araşdırılmışdır. ÜDM-nin t zamandakı qiymətinə birbaşa xarici investisiyaların t zamandakı qiyməti təsir edir, buna görə də, məhz bu dəyişən modelə daxil edilmişdir. Dünya Bankının statistik məlumatları belə bir analizin aparılmasını daha da asanlaşdırmışdır..

Tədqiqat obyektinə dair modelləşdirmənin tətbiqi üçün istifadə edəcəyimiz ekonometrik metodologiya aşağıdakı kimidir.

Qoyulan hipotezin stoxastik tənlik şəklində verilməsi və bura daxil olan dəyişənlərin işarəsi haqqında ilkin nəzəri gözləntilər müəyyənləşdirilmişdir. Lakin modeli qurarkən nəzərə almaq lazımdır ki, dəyişənlərin loqarifimlənməsi əsas dəyişənin neçə faiz dəyişdiyi zaman asılı dəyişən neçə faiz dəyişdiyini göstərir. Aparılan tədqiqatda dəyişənlər loqarifimlənərək model qurulmuşdur. Hipotezə əsasən reqressiya tənliyi aşağıdakı şəkildə formaləşdirilmişdir.

$$\log \text{GDP} = \log f(\text{FDI})$$

Bu asılılığı daha konkret formada logarifmik şəkildə aşağıdakı kimi qeyd oluna bilər.

$$\log \text{GDP} = c + a * \log \text{FDI}$$

Burada:

GDP – t zamanda Ümum Daxili Məhsulun həcmi

FDI - t zamanda ölkəyə qoyulan birbaşa xarici investisiyalar

a – meyillilik əmsalı

c – isə sabit (avtonom) həddir.

5.Metodologiya

Həm əsas, həm də asılı dəyişən Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS unite root test) stasionarlıq testi vasitəsilə I(0) dərəcəindən test edilmişdir. Tədqiqat işində ekonometrik modelin əmsalları ARDL kointeqrasiya üsulu ilə müəyyən edilmişdir.

5.1. Stasionarlığın yoxlanılması

Əsas və asılı dəyişənlərin hər biri zaman sıraları olduğu üçün onların stasionarlığını test etmək mühüm əhəmiyyətə malikdir. Modelə daxil edilmiş dəyişənlərin verilmiş dövrdə zamandan asılılığı olarsa, bu onların stasionarlığının pozulması anlamına gəlir. Həm əsas, həm də asılı dəyişən Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS unite root test) stasionarlıq testi vasitəsilə $I(0)$ derecesindən test edilmişdir. Bu stasionarlıq testinə görə alınan statistik qiymət verilən üç kritik qiymətin hər birindən kiçik olduğu zaman əhəmiyyətlidir. Bu isə deməyə imkan verir ki biz modelin qurulmasında bu verilənlərdən istifadə edə bilərik. Cədvəl 1-ə diqqət yetirsək görərik ki, hər iki dəyişənin statistik qiyməti 1,5,10% əhəmiyyətlilik səviyyəsi kritik qiymətlərindən kiçikdir. Bu da onu göstərir ki, dəyişənlərdə vahid kök problemi yoxdur.

5.2. Dəyişənlərin ARDL metodu ilə qiymətləndirilməsi

Regressiya modeli ARDL ilə qiymətləndirilmiş və aşağıdakı kimi interpretasiya edilmişdir. Daxil edilmiş dəyişənlər arasında uzunmüddətli əlaqəni müəyyənləşdirmək üçün 1999-cu ildə Pesaran və Shin tərəfindən təklif edilmiş və 2001-ci ildə Pesaran və digərləri tərəfindən genişləndirilmiş Gecikməsi Paylanmış Avtoregressiv Modelə Məhdudiyyət Testi (ARDLBT) yanaşmasından istifadə olunmuşdur. ARDLBT yanaşması şərti Məhdudiyyətsiz Xəta Korreksiya Modeli (UECM) altında dəyişənlərin gecikmə səviyyələrinin əhəmiyyətliliyini test edir. ARDL yanaşması digər metodlarla müqayisədə bir sıra üstün cəhətlərə malikdir: ilk növbədə regressorların sırf $I(0)$ və $I(1)$ və ya qarşılıqlı kointeqrasiya olunan olmasından asılı olmayaraq tətbiq etmək mümkündür. Həmçinin, müşahidə sayı kiçik olan modellər üçün bu yanaşma daha adekvat nəticələr verir. Belə ki, 1999-cu ildə Pesaran və Shin tərəfindən tərtib edilən ARDL yanaşmasının kiçik nümunə üçün xassələri Johansen və Juseliusun kointeqrasiya metodundan daha etibarlıdır.

Hesablanmış F-statistika iki dəst kritik qiymətlərlə müqayisə olunur, bu kritik qiymətlər Pesaran və digərləri tərəfindən 2001-ci ildə hazırlanmış və bir dəst kritik F-statistika qiymətləri bütün dəyişənlərin $I(0)$ olduğu halda tətbiq edilsə, ikinci dəst bütün dəyişənlər $I(1)$ olduğu zaman tətbiq edilir. Əgər hesablanmış F-statistika kritik qiymətin yuxarı sərhədini aşarsa bu zaman sıfır hipotezi rədd edilir, əks halda, yəni aşağı sərhəddən də aşağı qiymət alırsa bu zaman alternativ H_1 rədd edilir, yəni dəyişənlər arasında kointeqrasiya əlaqəsi yoxdur. Hesablanmış F qiyməti iki sərhəd arasında qiymət alarsa bu zaman dəqiq qərar vermək mümkün olmur, qəbul edilən qərar şəraitdən asılı olaraq dəyişir.

Bu hesablamaların əllə aparılması xeyli vaxt tələb etdiyindən, dəyişənlər “ Eviews 9” proqram paketi vasitəsilə qiymətləndirilmişdir. Cədvəl 3-də modelin parametrləri, etibarlılıq testləri, modelin təhlilinə dair vacib olan digər meyarlar göstərilmişdir.

Cədvəl: 3. Reqresiya təhlilinin nəticələri

R-squared	0.991290	Mean dependent var	23.67651
Adjusted R-squared	0.987331	S.D. dependent var	1.118799
S.E. of regression	0.125930	Akaike info criterion	1.035624
Sum squared resid	0.174441	Schwarz criterion	0.741549
Log likelihood	14.80281	Hannan-Quinn criter.	1.006393
F-statistic	250.3801	Durbin-Watson stat	1.962799
Prob(F-statistic)	0.000000		

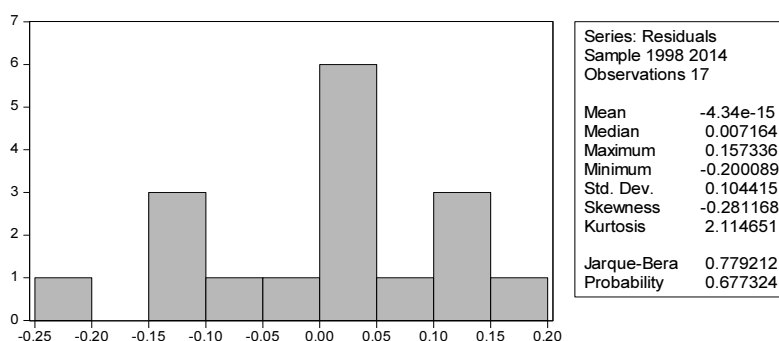
Mənbə: “Eviews 9” proqram paketi vasitəsilə aparılmış hesablamaların nəticələri

İlkin təhlilin nəticələrinə əsas dəqiqləşdirilmiş R^2 əmsalının (0,991290) kifayət qədər 1-ə yaxın olması və Durbin-Watson əmsalının (1,962799) olması aldığımız proqnoz rəqəmlərinin 2-yə kifayət qədər yaxın olması aldığımız proqnoz rəqəmlərinin reallığı kifayət qədər əks edəcəyini göstərir. Onu da qeyd edək ki, R^2 əmsalının 0,99 olması onu göstərir ki, əsas dəyişən aslı dəyişəni 99% izah edir. Yəni Ümum daxili məhsul 99% birbaşa xarici investisiyalardan asılıdır. Həmçinin Cədvəl 3-də təsvir edilən F-statistika qoymətinin 5%-dən kiçik olması Birbaşa xarici investisiyalar ilə ÜDM dəyişənlərinin birlikdə statistik əhəmiyyətliyə malik olmasını göstərir. Dəqiqləşdirilmiş determinasiya əmsalının 98,7% olması izahedici dəyişənlərin asılı dəyişəni izah etmə səviyyəsini göstərir və bu əmsal nümunə sayının az olmasına baxmayaraq determinasiya əmsalına ($R^2=99\%$) çox yaxındır.

5.3.Qalıqların test edilməsi

Ekonometrik təhlildə vacib şərtlərdən biri də qalıqların normal paylanması ödənilməsi şərtidir. Bura qalıqların paylanması normal test, Jarque-Bera əmsalı, qalıqların histqramını aid etmək olar

Qrafik 5.3. Qalıqların normallıq testi.

Mənbə: “Eviews 9” proqram paketi vasitəsilə aparılmış hesablamaların nəticələri.

Qrafik 5.3.-ə diqqət yetirildiyi zaman görmək mümkündür ki, qalıqların paylanması normallığa kifayət qədər yaxındır. P qiymətinin 5%-dən böyük olması (0,677324), həmçinin Jarque-Bera əmsalının (0,779212) olması qalıqların paylanmasının normallıq şərtinin pozulmadığından xəbər verir.

Daha sonra ekonometrik təhlilin aparılmasında vacib şərt olan heteroskidastikliyin yoxlanılması testini həyata keçirə bilərik. Burada əsasən White testinin nəticələri diqqətə alınmışdır. “Eviews 9” proqram paketi vasitəsilə aparılmış hesablamaların nəticələrinə görə chi-kvadratı əmsalının 5%-dən böyükdür. Bu o deməkdir ki, heteroskidastiklik testinin nəticələri qəbul ediləndir.

Diğər mühüm ekonometrik testlərdən biri də model qəlibinin düzgün seçilməsinin tədqiq edilməsi testidir. Burada əsas Ramsey-Reset tesinə nəzər yetirmək lazımdır.

Ramsey-Reset testinin nəticələri 5%-dən böyükdür. Bu o deməkdir ki, modelin qurulması üçün düzgün qəlib seçilmişdir.

Bounds kointeqrasiya testinin nəticələrinə görə tənlik üçün hesablanmış F-statistika qiymətləri 5% əhəmiyyətlik səviyyəsində kritik dəyərlərdən böyükdür. Buradan belə nəticəyə gəlirik ki, 5% əhəmiyyətlik səviyyəsində sıfır hipotezi olan kointeqrasiyanın olmaması rədd edilir və belə qənaətə gəlinir ki, Birbaşa xarici investisiyalar ilə ÜDM arasında uzunmüddətli dövr əlaqəsi mövcuddur.

Tənliklərin qalıqlarının avtokorelyasiyaya malik olub-olmadığını Breusch-Godfrey LM testi vasitəsilə test edilmişdir. Modelin qalıqlarının avtokorelyasiya testinin nəticələrinə əsasən H_0 hipotezi tənliyin qalıqları arasında avtokorelyasiya əlaqəsinin olmamasını, H_1 hipotezi isə qalıqlar arasında avtokorelyasiya əlaqəsinin olmasını ifadə edir. P qiymətinin 5%-dən böyük olması H_0 hipotezinin qəbul edilməsi anlamını verir, yəni qalıqlar arasında avtokorelyasiya əlaqəsi yoxdur.

6. Nəticə

İndi isə $\log GDP = c + a * \log FDI$ tənliyindən alınan nəticələri analiz edə bilərik. Tənliyə fiktiv dəyişən əmsal olaraq (D2008) əmsalı daxil edilmişdir. Bu fiktiv dəyişəni daxil etdikdən sonra qurulan modeldə asılı dəyişən olan ($\log GDP$)-nin hərəkət trendini yaxşı izah etdiyi müəyyən olunmuşdur. ARDL metodu ilə qiymətləndirmənin nəticələrinə əsasən tənliyi ümumi şəkildə aşağıdakı kimi göstərə bilərik.

$$\log GDP = 1,4146 + 1,2105 * \log FDI - 1,1259 * D2008$$

Eviews 9” proqram paketinin verdiyi nəticələrə görə əsas dəyişən olan birbaşa xarici investisiyalar (FDİ) T-statistik qiyməti (2,240492) T_{kritic} qiymətdən böyük olması və müvafiq olaraq p qiymətinin (0,0467) 0,05-dən kiçik olması bu modeli qəbul edilən edir. Modeldən alınan nəticəyə görə birbaşa xarici investisiyaların artımında baş verən 1%-lik artım ÜDM-ni 1,21% artırır.

Aparılan analiz göstərir ki, Birbaşa xarici investisiyalar həm iqtisadi artıma, müsbət təsir edir.

7. Təkliflər

BXİ-nin bir sıra üstün cəhətlərini nəzərə alaraq bu istiqamətdə aşağıdakı təkliflər verilmişdir.

- Sənaye sahəsinə BXİ-nin cəlb edilməsi istiqamətində daha çox aztullantılı və tullantısız sənaye texnologiyalarının tətbiqinə,
- Yüksək texnoloji, elm tutumlu məhsulların istehsalına,
- Xidmət sahələrinin, o cümlədən turizm, rabitə sahələrinin müasirləşdirilməsinə, həmin sahələr üzrə ixtisaslı kadrların yetişdirilməsinə,
- Peşə təhsilinin təşkilinə,
- İstifadəsi başa çatmış avadanlıqlarla fəaliyyətini davam etdirən sənaye istehsal sahələrinə,
- Köhnə inzibati sistemdən qalma istehsal və xidmət sahələrinə,
- Kənd təsərrüfatı sənayesinin, xammalı kənd təsərrüfatı məhsulları olan istehsal sahələrinin genişləndirilməsinə,

Bir sözlə, innovasiya yönümlü, rəqabətqabiliyyətli və davamlı iqtisadiyyatın qurulmasına BXİ-nin cəlb edilməsi müsbət nəticələr verəcəyi şübhəsizdir. Qeyd edilən sahələrə BXİ-nin cəlb edilməsi üçün isə, ilk növbədə ölkədə əlverişli investisiya mühitinin yaradılması vacib amillərdəndir. Belə ki, ölkənin vergi, ədliyyə, məhkəmə, gömrük və s. orqanlarda islahatlar aparılmalı və bu istiqamətdə zəruri işlər görülməlidir. Ölkədə milliləşdirmə prosesi kimi məsələlərin mövcud olması BXİ-nin cəlbinə maneçilik yaradan amillərdəndir.

Beləliklə, ölkədə BXİ-nin axınına mane olan mənfi halların aradan qaldırılması ilə, yuxarıda sadalanan sahələrə cəlb edilməsi modeldən alınan nəticənin daha da yaxşılaşmasına səbəb olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Orucova M.Ş. Xarici investisiyaların Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına təsirinin təhlili və modelləşdirilməsi: İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi, Bakı, 2012, s. 120.
2. Sabiroğlu N. Qloballaşma və xarici investisiyalar. Bakı: CBS polygraphic production mətbəəsi, 2006, s. 288.
3. Aykut E. Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik böyümə ve istihdama etkisi // Osmanqazi universitesi, İİBF dergisi, Eskişehir, 2011, sayı 6, s.71-96.
4. Emir M., Uysal M., Doğru B. Ülkenin risklilik durumu ile ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki: Türkiye örneyi // Atatürk Üniversitesi İİBD, İstanbul, 2013, sayı 2, cilt 27, s 79-92
5. Erçakar M. E., Yılgör M. Gelişmekte Olan Ülkelerde DYY GSYİH İlişkisi: Panel Birim Kök ve Eş Bütünleşme Sınamaları / Finans Politik&Ekonomik Yorumlar, İstanbul, 2010, Cilt:47, Sayı 549, s. 84.
6. Kurtaran A. Doğrudan yabancı yatırım kararları ve belirleyicileri. Trabzon: KTÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2007, s.367-382.
7. Alfaro L., Charlton A. Growth and the Quality of Foreign Direct Investment Equal. Nyuyork: Working Paper, Harward University press, 2007, s. 27-54
8. Asiedu E., Esfahani H.S. The Determinants of Foreign Direct Investment Employment Restrictions, 2003, SSRN: <http://ssrn.com/abstract=835345>..
9. Azman Saini, W.N.W, S.H. Law ve A.H.Ahmad (2010), “ FDI ve Economic Growth: New Evidence on the Role of Financial Markets”, Economics Letters, 107, 211 – 213.
10. Hsiao C, Shen Y. Foreign Direct Investment and Economic Growth: The Importance of Institutions and Urbanizations // The University of Chicago press, Chicago, 2003, n. 13-79.

T.Askerov

Econometric methods of foreign direct investment for economic growth Summary

The world has entered a new phase of trade, capitalization and globalization of production. Despite that this stage is controlled by the de-

veloped countries, it affects developing countries as less developed countries.

During the research, the impact of foreign direct investment on the country's economic growth was studied. The essence of foreign direct investment, its impact on the country's economy, as well as the change in the amount of Gross Domestic Product was reflected. The impact of Foreign Direct Investment on GDP with econometric methods was evaluated, and ways to improve the investment climate and improve its efficiency were shown.

In the investigations, the ARDL co-integration method was used to measure the effects of Foreign Direct Investment on GDP. They came to the view that Foreign Direct Investment, showing a positive effect on GDP, also accelerates economic growth.

Т.Аскеров

Эконометрические методы прямых иностранных инвестиций на экономический рост

Резюме

Мир вступил в новую фазу торговли, капитализации и глобализации производства. Несмотря что эта ступень контролируется со стороны развитых стран, это влияет развивающимся странам как меньше развитые страны.

Во время исследований, было изучено влияние прямых иностранных инвестиций на экономический рост страны. Была отражена суть прямых иностранных инвестиций, их влияния на экономику страны, а также изменяемому как Валовой Внутренний Продукт. Было оценено влияния Прямых Иностранных Инвестиции на ВВП с эконометрическими методами, а также показано способы улучшения инвестиционного климата и повышения его эффективности.

В расследованиях, было использовано ARDL коинтеграционный метод чтобы измерять влияния Прямых Иностранных Инвестиций на ВВП. Пришли к такому мнению, что Прямые Иностранные Инвестиции показывая положительную влиянию на ВВП, также ускоряет экономический рост.

Rəyçi: Həzi Eynalov
İqtisad elmləri namizədi, dosent